

ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ МОВНОГО ПОНЕВОЛЕННЯ ТА УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА У ПУБЛІЦИСТИЦІ ДМИТРА КРЕМІНЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (56)

УДК 811.161.2'272:323.1:316.77

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.2.\(56\).165-171](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.2.(56).165-171)

Кремін Т. Художнє осмислення проблем мовного поневолення та утвердження українського слова у публіцистиці Дмитра Кременя; кількість бібліографічних джерел – 10; мова українська.

Анотація. У творчості українського письменника Дмитра Кременя тема духовності, відродження і культури постає як сакральний код виживання та утвердження української нації. Закінчивши українське відділення філологічного факультету Ужгородського державного університету (1975), йому, популярному закарпатському поету і художнику, автору модерністських поем-симфоній «Коні Адамові», «Меморандум Герштейна», «Сад», «Параноїчна зона “А”», «Опришки на Експо», що мали вийти окремою збіркою «Тан блукаючого вогню» у видавництві «Карпати» (1974), а також публікацій у місцевій та республіканській пресі, вдалося переосмислити роль митця у поневоленому диктатурою суспільстві, деколонізувати свідомість творчого покоління, утвердити українську як мову високої культури та інтелектуального спротиву в умовах тотальних репресій, політики зросійщення, диктатури і пропаганди, системного лінгвіцизму і лінгвоциду, а також адміністративного заохочення суспільства до лінгвокультурної маргінальності. Цей громадянський спротив набув іншої якості, відколи український філолог за т. зв. розподілом опинився у степовій Казанці, що на Миколаївщині, де він спочатку працював учителем української мови та літератури в середній школі №2, а потім – журналістом у провідних виданнях краю.

Його публіцистика 1970–2000-х рр. з питань духовності, культури і мистецтва – це не тільки органічне продовження його поетичного голосу з його «літописною історіософією» (за Ю. Ковалівим). Це – справжній ковток повітря у зросійщених куточках України, де від садочка, школи, громадського простору до родинного спілкування панував дух добровільного яничарства. Серед найпомітніших публікацій кінця 1980-х – початку 2000-х років – його есе «Темниці саркофага» (1988), «Козак Мамай у сузір'ї манкурта» (1990), «Куди орел несе дельфіна?» (1992), «Тризубом по двоглавному горобцю» (1996), «Планета під вербою» (2004). Окрема увага приділена Шевченківській промові письменника (1999). Саме тому актуальність дослідження – в концептуалізації проблем мовного поневолення та утвердження українського слова у публіцистиці Дмитра Кременя.

Ключові слова: державна мовна політика, деколонізація, зросійщення, лінгвіцизм, лінгвоцид, лінгвокультурна маргінальність.

Формулювання проблеми. Історія нищення української мови має тривалу історію. Експансійна російська політика бере свій початок ще з царських часів і спрямовувала зусилля на заборону послуговуватися нею як у суспільному житті, так і на ліквідацію всього, що з нею було пов'язано. У XX столітті радянська влада тримала аналогічний тоталітарний курс на знищення національної ідентичності, формування нового, штучного типу громадянина, позбавленого свого коріння. Дискримінаційна мовна політика країни визначила російську як єдиний засіб міжнаціонального спілкування, що підтримувалося відповідними партійно-номенклатурними діями. За таких умов українська мова зникла з ужитку, була піддана знеціненню і зневазі, насправді – тотальній забороні та витісненню. Таким чином, лінгвоцид, який знайшов своє катастрофічне втілення на тимчасово окупованих територіях держави під час російсько-української війни, – це комплекс дій, спрямованих на знищення рідної мови поневоленого народу з суспільного вжитку з метою асиміляції групи, що може супроводжуватися як переслідуванням, репресіями за мовною ознакою, так і заохочувальними заходами, які спонукають членів групи до зміни мови спілкування [Річний звіт 2022]. Відповідно лінгвіцизм означає володіння мовою її носіями в обмеженому обсязі,

що може свідчити як про незначний інтелектуальний рівень, так і помітний результат тривалої політики лінгвоциду. Лінгвокультурна маргінальність, яка супроводжує згадані вище явища, уособлює відмову конкретної особи підтримувати зв'язок зі своєю родиною, народом чи країною, причому це може мати свідомий або примусовий характер.

Аналіз досліджень. Художнє осмислення проблем мовного поневолення та утвердження українського слова посідає провідне місце у творчості Дмитра Кременя. Крім кількадесяти поетичних добірок, які виходили протягом 1970–2020-х років в Україні й за кордоном, письменник, підтримуючи стосунки з І. Чендеєм, П. Скунцем, П. Частом, В. Басарабом, а також М. Чендеєм Г. Чубаєм, М. Рябчуком, О. Лишегою, В. Морозовим, В. Івасюком, Р. Безпалковим, формував україноцентричне середовище на півдні України, за що поет і дисидент М. Холодний називав його «постпредом у Північному Причорномор'ї». Переїхавши 1975 року на Миколаївщину, письменник згуртував довкола себе стійке інтелектуальне середовище, а це – В. Бойченко, І. Григурко, Е. Январьов, М. Божаткін, Л. Куліченко, І. Царинний, О. Різників, Г. Могильницька, А. Антонюк, В. Коллар. Згадані діячі культури і мистецтва степового краю гостро реагували на переслідування і репресії інтелігенції, зни-

щення української мови в різних сферах, духовну деградацію суспільства, моральні втрати молоді, провінційність і маргінальність у літературі, інтелектуальну задуху в країні в цілому. На визначених теоретичних проблемах мовного поневолення зосереджували свою увагу Б. Ажнюк, Ф. Бацевич, Н. Гавдида, О. Демська, Л. Масенко, Л. Мацько, Л. Назаревич, В. Христенко, Г. Шумицька, а вперше досліджували їх у публіцистиці Д. Кременя Т. Кремень і Л. Старовойт [Кремень Т., Старовойт Л. 2020].

Мета статті, завдання. Мета – дослідити проблеми мовного поневолення та утвердження українського слова у публіцистиці Дмитра Кременя. Серед основних завдань – продемонструвати прикладний характер таких, помічених письменником, явищ, як лінгвоцид, лінгвіцизм, лінгвокультурна маргінальність, визначити їх рівень небезпеки для національних інтересів, особливо в умовах війни, а також визначити перспективи подібних досліджень.

Методи та методика дослідження. Описовий, лінгвокультурологічний метод, соціолінгвістичний аналіз; формування корпусу текстів, інтерпретація фактів у контексті мовної політики та процесів деколонізації, узагальнення результатів.

Виклад основного матеріалу. У своїх публіцистиці Д. Кремень був вірним національним пріоритетам. Крім статей суспільно-гуманітарного спрямування, в яких Д. Кремень розкривав талант учителів, лікарів, бібліотекарів, він, репортер райони, тяжів до осмислення морально-виховних, духовних основ сучасної людини. Відколи в 1980 році письменник очолив утворене СП СРСР обласне літоб'єднання «Джерела», став керівником кореспондентського пункту журналу «Ранок» по Миколаївській області, він розширив діапазон професійних інтересів шляхом детального вивчення гострих гуманітарних проблем сучасності. Серед таких – освітні (витіснення української мови зі шкіл Миколаєва); культурні (спалення Миколаївського українського театру драми і музичної комедії); історичні (нищення курганів, стародавніх поселень, будівництво на місці кладовищ спальних районів, закладів охорони здоров'я, культури чи мистецтва); екологічні (будівництво Південно-Української АЕС, підтоплення козацьких сіл, катастрофа узбережжя Чорного моря); духовні (руйнування культових споруд краю). Узагальнена оцінка побаченого – в серії знакових для його творчості есе: «Таємниця саркофага» (1988), «Козак Мамай у сузір'ї манкурта» (1990), «Куди орел несе дельфіна?» (1992), «Тризубом по двоглавному горобцю» (1996), «Планета під вербою» (2004), а також у Шевченківській промові (1999).

Закидаючи сучасникам їх провінційність і манкуртизм, Д. Кремень, аналізуючи катастрофічні наслідки свідомих втрат суспільством історичної пам'яті, національної самосвідомості та духовності, говорить про те, як люди «перетворилися в регіональних носіїв усепланетних болінь, а точніше — на очах людських стаємо провінціалами, адептами гопакошароварківщини, старосвітнього гасла, в якому епіцентром — хата, та й та скраю» [Кремень

2007, с. 520–534]. Про це – в його «Таємниці саркофага. З мемуарів тридцятилітнього» (1988), що, зокрема, перегукується із поемами Т. Шевченка «І мертвим, і живим...», «Розрита могила», популярними тоді романами Р. Іваничука «Мальви» та Ч. Айтматова «І довше віку день триває».

Не менш гострою постала для Д. Кременя критична ситуація щодо стану української мови на півдні та в країні в цілому. Вона була проблемною через відвертий лінгвіцизм, який використовували для легітимізації несправедливого розподілу можливостей між розділеними за мовною ознакою соціальними групами, а також неприховане мововбивство, штучне зниження якості освіченості та культури, замовчування і відверту заборону «ідеологічно шкідливих» письменників та їх творчості, деформовану громадянську позицію інтелігенції, масову покору і відсутність моральних орієнтирів. Тут – не тільки про циркуляри та укази, спалені бібліотеки чи архіви, переписану історію або понівечені кургани, «битих» системою світочів культури: Л. Костенко, І. Чендея, П. Скуця, Б. Нечерду, Г. Тютюнника чи В. Дрозда, а значно глибше. Йшлося про глобальну катастрофу століття, починаючи від надуманих ідеологією «ворогів народу»: «Театр корифеїв», «Розстріляне відродження», дисидентів, «відсидентів», нонконформістів, діячів культури в діаспорі. В «Таємниці саркофага» Д. Кремень так пише про згадані катастрофічні для народу явища: «Мало, хто з дітей письменників хоче вивчати українську мову. Якщо ж брати південь України, то неважко дізнатися, скільки шкіл з рідною мовою навчання в Одесі, Херсоні. В моєму Миколаєві з 54 загальноосвітніх шкіл (а ще ж є вечірні, заочні, музичні, художні тощо) нема жодної української. В усіх діє й «закон» звільнення від вивчення мови за бажанням. Зрештою, що статистика? Мій син Тарас — і той боїться (засміюють) розмовляти на вулиці по-українськи. «З мене хлопчики кепкують: твій батько письменник, а російської не знає, по телевізору (подумати тільки!) говорить, як селяк...» [Кремень 2008, с. 520–534].

Духовне, культурне і мовне поневолення посідає особливе місце в поглядах Д. Кременя щодо майбутнього охопленої «червоним терором» України. Оцінюючи духовну трагедію сучасності, розмірковуючи над її катастрофічними наслідками для майбутнього, письменник зауважує: «Тяжкий спадок епохи замовчування — результат епохи замовчування. Пияцтво, самогеноваріння, наркоманія, порнобізнес, проституція, бандитизм. Хіба цього поряд з іншим негативними й справді вже масштабними явищами, глобальними цими негачіями мало, щоб скинути рожеві окуляри? Коли підросте мій син – що я йому скажу? Не комусь, а мені доведеться йому пояснювати, чому розбили саркофаг в Очакові, чому розграбували археологічні знахідки в Ольвії та на острові Березань, <...>, чому розорали десятки скіфських курганів... Але цей реєстр значно довший.

Дорогий син мені скаже:

– Ну от, таточку, ти жив у добу, коли в нашо-

му рідному місті не було (бо на вічному ремонті) ані краєзнавчого музею (на півмільйонне місто), ні українського театру (на десятки тисяч глядачів), ні філармонії, ні «зеленого театру», ні ТЮГу, ні загальноміської бібліотеки... Що сказати йому тоді?» [Кремінь 2008, с. 520–534].

Дмитро Кремінь, використовуючи історичні паралелі й реальні факти, біблійні образи і конкретні постаті, вічні теми та сучасну проблематику, осмислює джерела і масштаби мовного поневолення народу. У своєму есе «Козак Мамай у сузір'ї манкурта» (1990) він одним із перших концептуалізував явище духовного поневолення, громадянського безголосся, добровільного яничарства, свідомої відмови від рідного слова заради кар'єри чи вигоди в радянській системі, що відповідає критеріям структурного лінгвіцизму. Перерахувавши основні заборони української мови, починаючи з 1720 року, Дмитро Кремінь наводить приклади зросійщення в Україні зі усвідомленої згоди мільйонів покалічених тоталітарною системою громадян. Серед таких фактів – кадрові призначення на керівні посади від органів влади до закладів освіти чи культури осіб, які не розуміли української мови, відкриття російських газет і телеканалів, засилля чужомовного продукту на телеекранах і в театрах, знищення економіки під виглядом іноземних інвестицій та оптимізації промислового потенціалу. З іншого боку, манкуртизм виявлявся в упередженому ставленні до людей із села, висміюванні їхнього акценту, а також у соціальній ізоляції. Публіцист згадував, як принизливо зустрічали літераторів на урочистостях до днів української мови в регіонах. Зокрема, в Полтаві, зі слів Петра Скунця, всіх попереджали: «Говоріте по-українські, письменники ідуть!». А в колишньому Кіровограді, де проходило аналогічне свято, почувши заклик Дмитра Павличка до уряду України з проханням надати українській мові державного статусу, присутні «бліднули» та «жовкнули».

Лінгвокультурна маргінальність, про яку говорив Дмитро Кремінь, мала тоталітарне походження. РФ, успадкувавши від імперії зла маніакальне бажання загарбання всієї України, знищення мови, культури і духовності, аналогічно продовжує чинити геноцид проти нашого народу. З-поміж численних ворожих злочинів останніх чотирьох десятиліть – численні провокації, переслідування, вербування, а також убивства державних діячів, журналістів, громадських активістів: В. Чорновола, В. Гетьмана, В. Бойка, Г. Гонгадзе, а в наші часи – Ю. Поправка, В. Рибак, А. Мирошниченко, І. Фаріон, А. Парубія. Серед резонансних актів вандалізму – пошкодження могил В. Стуса, О. Тихого, Ю. Литвина. Д. Кремінь, узагальнюючи масштаби трагедії, говорив так: «Живий привид єшовсько-беріївських часів накладається на сьогоднішню мовби плюралістичну дійсність, і доки між нами ходитимуть ці невловимі провокатори, між народами спалахуватиме то гризня, то різня. Жоден уряд жодної — навіть бананової — країни не потерпів би такого. Ні Народичів. Ні Чорнобиля. Ні побиття скульптур Івана Гончара. Ні паплюження могил Стуса й Олекси Тихого, Юрія

Литвина...» [Кремінь 2008, с. 520–534]. Свідоме яничарство – це інший бік індивідуального мовного поневолення, характерне і для сучасної України, яка потерпає від лінгвоциду в тимчасовій окупації з боку прадавнього російського ворога. Останній не полишає мрії щодо «української автономії» «від Білого до Чорного морів», про що майже пів століття тому говорив Д. Кремінь у своєму есе «Козак Мамай у сузір'ї Манкурта» (1990), в якому художньо зображено протистояння національної ідентичності та історичного безпам'ятства. Подібні погляди і в його «Куди орел несе дельфіна?» (1992): «Українська автономія «на юге России»? Дати б їй подобу двоглавого горобця? Один із моїх зманкуртизованих знайомих на прізвище «Горобець» мову свого батька так і називає: риб'яча. Українська мова — риб'яча. А дельфін — риба? А двоглавий горобець на прапорі Новоросійської автономії — годиться?» [Кремінь 2008, с.535–562]. Загалом кажучи, таке гротескне, гостросатиричне бачення сучасності – це відкритий заклик письменника позбутися духовної пустки, повернутися до власного «Я», своїх витоків і духовного відродження. Саме тому він нагадував про важливість історичної пам'яті, духовні скрижалі культури, героїчні сторінки минулого, деколонізацію свідомості, які протистояли очевидному рабству, популізму і національній байдужості: «Важко списувати малознання й незнання на щось квазінаціональне. Чи багато самозакоханих членів СПУ знають про існування київських глаголичних табличок, так блискуче описаних членом-кореспондентом Української АН Василем Німчуком? Закарпатцем, котрий для лексикографічної науки України зробив так багато, й цим – як первосвященники, котрі хрестили Київську Русь, – повертає нам пам'ять про Києво-Могилянську академію, про наш культурний патерналізм і хліборобську вдачу, пам'ять про те, що Максим Березовський учився з Моцартом, що ми – козацькі, опришківські діти, а не робоча, воляча нація рабів, що кулуари та президії не замінять подвижницької роботи воскресання, – треба вийти зі стану заціпеніння, з анабіозу рабства — через культуру, не любити самі гасла...» [Кремінь 2008, с. 535–562].

Д. Кремінь приділив чималу увагу стану світового українства. Відвідавши польський Білий Бір (1989) у складі офіційної делегації українських митців (В. Панченко, Н. Бічуня, О. Лупій, С. Тельнюк, С. Пушик, Г. Чубач, С. Чернілевський, М. Вінграновський), він наголошував на важливості утвердження української мови, культури і духовності за кордоном. Водночас письменник говорив і про те, що держава нічого не зробила для повернення з-за кордону примусово виселених українців, і ця біда набуває масштабних втрат і в умовах російсько-української війни. «Мир вашим сльозам — і моїм! — які ми зронили в Білому Борі, в українському ліцеї, де на стенді під програмою й статутом Руху Іванки й Петрики писали: «Ми за Рух». Або він написав таке: «Мати наша, Україно, забери нас звідси до себе!». Я не забуду вчительки Марійки Філь-Мандрик, котра навчила дітей наших земля-

ків рідного слова. Високочола, елегантна, молода пані вчителька зробила на чужинецькому терені в сто разів більше, ніж український міністр освіти з помилкою в прізвищі в себе вдома, в республіці» [Кремійн 2008, с. 535–562]. Голоси закордонних українців – це сила національної єдності, незламності та боротьби, які так потрібні в боротьбі проти ворога.

Д. Кремійн розширив проблемно-тематичний спектр публіцистики в роки відновлення Незалежності України. Ставши учасником установчого з'їзду Народного Руху України та його співзасновником, доклавшись до розбудови Товариства української мови імені Т. Шевченка та «Зеленого світу», письменник не боявся відверто говорити про злочини тоталітарного режиму проти України, Голодомор і масові репресії, розглядати проблеми національного відродження, культури, освіти і духовності, аналізувати політичну ситуацію в країні, яка погіршувалася тими, «що за всякої влади — на коні, на персональному авті. Чи простить Україна — і нас, і їх? Отих, що на краденому коні?» [Кремійн 2008, с. 584–604]. Про це – в есе «Тризубом по двоглавому горобцю» (1996), в якому письменник відверто говорив про реальні загрози національним інтересам з боку РФ, яка продовжувала експансивну політику щодо України. В цій іронічній метафорі – заклик до протистояння російському імперіалізму, шовінізму та деспотії, відверте висміювання ворога, а також ствердження сили українського духу, який здатен зупинити самозваного «хижака» – «двоголового горобця». Ось чому, на його думку, «ми будемо. Ми будемо такими, якими вже є» [Кремійн 2008, с. 584–604].

Особливо помітними стали публікації Д. Кремійна 1990-х рр., в яких він, учасник суспільно-політичних процесів, писав про відновлення Незалежності України, всеукраїнський референдум і вибори Президента України. Пригадує той період, коли в нашій квартирі зберігалася агітаційна продукція на підтримку кандидата в президенти В. Чорновола, а також рекомендовані до поширення книги, періодика і брошури політичного, історичного, соціокультурного змісту. Д. Кремійн – серед засновників першої офіційної української газети Миколаївщини «Радянське Прибужжя» (1990) (згодом – «Рідне Прибужжя»), в якій він працював оглядачем з питань культури і життєвого середовища (1990–1992), редактором відділу культури і духовного відродження (1992–2002), заступником головного редактора (2002–2011). З того часу, як 5 січня 1991 року вийшов перший номер «РП», була підтримана татова ідея серії публікацій, присвячених проблемам розвитку культури, мистецтва, освіти, науки, церкви. Окрема сторінка публіцистики – матеріали гуманітарного спрямування, присвячені діячам освіти, науки, культури і мистецтва минулого і сучасності: Т. Шевченку, М. Аркасу, «Театру корифеїв», Г. Косинці, М. Кулішу, А. Малишку, М. Вінграновському, О. Сизоненку, Л. Вишеславському, С. Крижанівському, О. Глушку, Л. Куліченку, В. Базилевському, Л. Костенку, В. Стусу, І. Драчу, Ю. Бойка-Блохи-

ну, О. Семенову, М. Бережному, А. Завгородньому, М. Ряснянському, В. Бахтову, О. Приходьку, Ю. Гуменному, М. Тарпану, А. Бедакову, В. Щуру, І. Булавицькому, М. Озерному, А. Антонюку, О. Червоненко, Ф. Зубаничу, П. Скунцю, Д. Кешелі, Й. Чернію, Ф. Манайлу, І. Чендею, С. Параджанову. З ініціативи Д. Кремійна на сторінках «Рідного Прибужжя» друкувалися відомі українські письменники. Тут, зокрема, вперше вийшли «Чотирнадцять столиць України», повість «Манюня», уривки з роману «Северин Наливайко» М. Вінграновського. Безперечно, на сторінках «РП» дебютував і популярний тижневик «А мова як море», який сприяв вивченню української мови, сприяв розвитку культури, освіти і науки краю. Як і раніше, митець висвітлював широке коло тем, які стосувалися питань духовної пам'яті, декомунізації топонімів, відродження помісної церкви, утвердження державної мови, становленню гуманітарної сфери в цілому. Це вплинуло на те, що на півдні України поступово збільшилась кількість шкіл із українською мовою навчання, започаткували мовні курси, друкувалися «Чорноморія», «Аркасівська вулиця», «Бузький Гард», видавали сучасну та раніше заборонену літературу, відновив свою діяльність Миколаївський театр української драми і музичної комедії.

Есеїстика Д. Кремійна – серед наріжних каменів утвердження національної та громадянської ідентичності, бо розв'язувала гуманітарні проблеми держави, включаючи розвиток української мови, культури, духовності, книговидання, книгорозповсюдження, а також свободу слова. Можливо, завдяки цьому на півдні України відбулося чимало знакових подій. Так, протягом 20–22 травня 1994 року Миколаївщина зустріла щорічне (восьме) міжнародне Шевченківське свято «В сім'ї вольній, новій», в якому взяли участь представники українських громад з багатьох країн світу, творчі колективи, українські письменники, в тому числі, з-за кордону. На його відкриття завітав Міністр культури України І. Дзюба, голова НСПУ Ю. Мушкетик. Від миколаївських літераторів виступали В. Бойченко, Д. Кремійн, Ю. Миронов, від художників – А. Антонюк. З діаспори тоді приїхали знані майстри слова: Б. Бойчук, М. Ревакович, В. Біляїв (США), О. Мюнцберг (Німеччина), С. Семенюк (Польща). На закритті свята, яке відбулося 22 травня, мали слово Президент України Л. Кравчук, голова Українського фонду культури Б. Олійник.

Удостоєна Шевченківської премії 1999 року книга Д. Кремійна «Пектораль» (1997), – справжнє відкриття наприкінці століття (за Ю. Мушкетиком), в якій історична пам'ять протистоїть нестримному плинові часу (за І. Дзюбою). Композиційно вона складається з кількох циклів віршів «Скіфське золото» і «Літанія літ», а також поем-симфоній «Золота ліхтарня» і «Сад». В історіософській поемі «Повість наших літ» автор розглянув проблеми духовної пустки, рабства, зневіри та беззмірства. Важливими для розв'язання проблем національної ідентичності стали вірші «Загублений манускрипт», «Овідій», «Секс-шоп на славній Україні», «Собор

посередині Всесвіту», «Повернення Буй-тура», «Кочубейна», «Камені Мигії», «Україна – в Азії Європа», «Золотий гомін», «Із досьє», «Сага», «Холера в Миколаєві», «Тавро», «Чорнобильська молитва» і «Літопис». «Гадяцький полковник, а чи з Умані» – це твір-застереження, яким поет закликав відкинути імітований патріотизм, згадати героїчне минуле, стати на шлях до державотворення і розбудови майбутнього: «І співати мало: «Ще не вмерла...» / І радіти мало, що не вмерла. / Треба жити, щоб жила вона...» [Кремін 2008, с. 109]. Своєрідним ключем до «Пекторалі», як і до есеїстики Д. Креміня, стала його Шевченківська промова – «камертон гіркої Тарасової музи». В ній він відверто говорить про загрози державності, адже «у манкуртів і яничар вітчизняного розливу марно шукати генів національного державотворення, культурницького прометеїзму, марно шукати й проблиску гідності». Водночас письменник наголошує на перспективах розвитку країни, в якій народжується незламне покоління: «вони народилися і стали людьми не в імперії, не в заляканій Малоросії, а в знищеній, та незнищенній, як дух і матерія, омріяній у найстрашніших часах – Україні». Він вірить, що «кріз кривавий туман всепланетарного бойовища прозираю зачарований берег України, яка воскресне, бо інакше – жити не варт, писати не варт» [Кремін 2008, с. 614–616].

Д. Кремін гостро реагував на непослідовність дій влади в питаннях гуманітарної політики, але покладав надії на можливі зміни. Так, у «Планеті під вербою» (2004) письменник підкреслює, що за понад десятиліття Незалежності про Україну в світі дізналися значно більше, але переважно через катастрофу на Чорнобильській АЕС, політичну корупцію, економічну стагнацію та без'ядерний статус: «Опереткова Україна вмерла, народилася державна Україна – це вже не те безмовне, заспане й засане немовля, котре випручувалося з есерівських одеж. Уже підліток. Уже – малий Тарас, який не тільки пасе ягнят «дядькам отечества чужого», а й «списує Сквороду». Велика історична мудрість в тому, аби не відступитися від своєї державницької ідеї» [Кремін 2008, с. 605–613]. Письменник наголошував, що наш народ змінився, але йому і надалі нести свій хрест, виборюючи місце на мапі світу, розвиваючи культуру, утверджуючи мову. Бо коли до українців звертаються українською перші особи планети, а серед них, зокрема, – Президент США Б. Клінтон під час візиту до Києва 12 травня 1995 року, це підтверджує цивілізаційний поступ тисячолітньої нації. Д. Кремін, згадуючи той історичний візит, наслідком якого стало підписання трагічного для держави Будапештського меморандуму, іронічно наголошує: «Вже коли нас українськими словами закликає до національної гордості президент США, цитуючи Т. Шевченка, явно проамериканського «елемента» («Чи діждемося Вашингтона з новим і праведним законом? А діждемося!...»), і хай каліченою, а таки українською мовою промовляє англійський посол, то вже не так критично дивишся на рідних, питомих «гнуцкошиєнкових», адже будуємо не Малоросію — Україну.

Буде вона під вербою, і ніхто не затулить очі останньому українцеві, доки ця планета і доки ця верба, а Чумацьким Шляхом, а Волосожаром летять і летять стрімголов наші предки, і під зухвалий марш похідний запорозький ллються не сльози розпачу, а радісні сльози осяяння, звитяги — перемоги в історичному виборі» [Кремін 2008, с. 605–613]. Безперечно, було варто радіти першим успіхам країни, але для національного відродження не вистачало головного: державної стратегії, політичної волі та справжнього лідера. На жаль, дух малоросійства, привид манкуртства, як і мовне поневолення, зберігали свої позиції і надалі. Письменник вважав, що наступним етапом формування нації має стати суспільство шляхетних, гідних і розумних громадян, які, крім усвідомлення своєї суспільної місії, дбають і про розбудову держави: «Але щоб українець був іще й панукраїнцем, а не синком відомої «тьоти Моті з Курська», що сказала як одрізала: «Ви це сурийзно чи по-українськи? А-а-а...». Чи не тому для світу ми все ще малі діти, яким «цяцю» в руки, себто копійку на закриття ЧАЕС, і то давати боязно? Хоча українська ракета виносить американські супутники в космос, і видно: ми — не діти...» [Кремін 2008, с. 605–613].

Серед найбільших небезпек для України, які помітив письменник, – це тотальна корупція чи не в усіх сферах суспільного життя, яка, мов пухлина, знищувала країну зсередини, позбавляючи її можливостей для розвитку. Саме тому, за визначенням Д. Креміня, «важко уявити краще життя для мільйонів громадян, коли мільйони доларів і гривень, цими громадянами зароблені, провалюються у «бермудські трикутники» олігархічних рахунків і бездонні кишені свого таки посполитого чиновництва» [Кремін 2008, с. 605–613]. Історія засвідчила, чи мав рацію автор згаданих резонансних есе, коли говорив як про «найсуворіший іспит кожної нації – не тільки в складеному успішно екзамені на державну спроможність», так і про «манкуртів і яничар вітчизняного розливу», в яких марно шукати генів прометеїзму чи гідності. Тим не менш, поет вірить, що Україна-Атлантида «підніметься з дна тоді, коли наші душі встануть з колін, водою Дніпра змиємо із чіл тавра, змахнемо порох і попіл спалених століть України» [Кремін 2008, с. 605–613]. Таким чином, держава обов'язково здобуде, за визначенням автора, своє місце на скрижалях історії, повернеться до витоків, зміцнюватиме духовність і культуру, розвиватиме у країні та світі українську мову, адже нове покоління – справжня українська еліта – прийшла у цей світ із психологією переможців.

Висновки. Публіцистика Д. Креміня, яка перерегується із його поетичною творчістю та громадянською позицією, визначила трагічні масштаби та наслідки мовного поневолення, манкуртизму і знечинення рідного слова. Письменник засуджував дискримінаційний характер тоталітарної гуманітарної політики з її радикальним зросійщенням, мовним поневоленням, лінгвіцизмом та лінгвоцидом, які шкодили національним інтересам держави. Характеризуючи лінгвокультурну маргінальність,

автор вдавався до гостросатиричних оцінок та метафоричних порівнянь, не шкодуючи відповідних стилістичних прийомів і художніх форм. Тим не менш, письменник вірив у зміни, адже на його очах зростало покоління шляхетних і сильних духом лю-

дей, для яких Україна стала сенсом життя і найвищою цінністю. Безперечно, публіцистика Д. Кременя відкриває перспективи подальших досліджень, адже до вивчення материка його творчості науковці лише приступають.

Література

1. Кремень Д. Козак Мамай у сузір'ї Манкурта. Кремень Д. Вибрані твори / вступ. стаття Ю.І. Коваліва. Одеса: Маяк. 2007. 632 с. С. 535–562.
2. Кремень Д. «Гадяцький полковник, а чи з Умані...» Кремень Д. Вибрані твори / вступ. стаття Ю.І. Коваліва. Одеса: Маяк. 2007. 632 с. С. 109.
3. Кремень Д. Вибрані твори / вступ. стаття Ю.І. Коваліва. Одеса : Маяк. 2007. 632 с.
4. Кремень Д. Куди орел несе дельфіна? Кремень Д. Вибрані твори / вступ. стаття Ю.І. Коваліва. Одеса: Маяк. 2007. 632 с. С. 563–583.
5. Кремень Д. Планета під вербою. Кремень Д. Вибрані твори / вступ. стаття Ю.І. Коваліва. Одеса : Маяк. 2007. 632 с. С. 605–614.
6. Кремень Д. Таємниця саркофага. Кремень Д. Вибрані твори / вступ. стаття Ю.І. Коваліва. Одеса : Маяк. 2007. 632 с. С. 520–526.
7. Кремень Д. Тризубом по двоглавному горобцю. Кремень Д. Вибрані твори / вступ. стаття Ю.І. Коваліва. Одеса: Маяк. 2007. 632 с. С. 584–604.
8. Кремень Д. Шевченківська промова Дмитра Кременя. Кремень Д. Вибрані твори / вступ. стаття Ю.І. Коваліва. Одеса: Маяк. 2007. 632 с. С. 614–616.
9. Кремень Т., Старовойт Л. Українська Атлантида Дмитра Кременя: дискурс творчості. Миколаїв: Іліон. 2020. 328 с.
10. Річний звіт про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у 2022 році (авт. кол.: Кремень Т. та ін.) 2022. 299 с. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/richnyi-publichnyi-zvit-za-2022-rik> (дата звернення: 30.03.2026).

References

1. Kremin D. (2007) Kozak Mamai u suziri Mankurta [Cossack Mamai in the constellation Mankurt] *Kremin D. Vybrani tvory / vstup. stattia Yu.I. Kovaliva*. Odesa: Maiak. 632 s. S. 535–562 [in Ukrainian].
2. Kremin D. (2007) «Hadiatskyi polkovnyk, a chy z Umani...» [“Colonel from Hadyatsky, or from Uman...”] *Kremin D. Vybrani tvory / vstup. stattia Yu.I. Kovaliva*. Odesa: Maiak. 632 s. S. 109 [in Ukrainian].
3. Kremin D. 2007 Vybrani tvory [Selected works]/ vstup. stattia Yu.I. Kovaliva. Odesa: Maiak. 632 s. [in Ukrainian].
4. Kremin D. (2007) Kudy orel nese delfina? [Where does the eagle carry the dolphin?] *Kremin D. Vybrani tvory / vstup. stattia Yu.I. Kovaliva*. Odesa: Maiak. 632 s. S. 563–583 [in Ukrainian].
5. Kremin D. P (2007) laneta pid verboiu [The planet under the willow tree] *Kremin D. Vybrani tvory / vstup. stattia Yu.I. Kovaliva*. Odesa: Maiak. 2007. S. 605–614 [in Ukrainian].
6. Kremin D. (2007) Taiemnytsia sarkofaha [The mystery of the sarcophagus] *Kremin D. Vybrani tvory / vstup. stattia Yu.I. Kovaliva*. Odesa: Maiak. 2007. S. 520–526 [in Ukrainian].
7. Kremin D. (2007) Tryzubom po dvohlavomu horobtsiu [Trident on the two-headed sparrow] *Kremin D. Vybrani tvory / vstup. stattia Yu.I. Kovaliva*. Odesa: Maiak. 632 s. S. 584–604 [in Ukrainian].
8. Kremin D. (2007) Shevchenkivska promova Dmytra Kremenia [Shevchenko’s speech by Dmytro Kremin] *Kremin D. Vybrani tvory / vstup. stattia Yu.I. Kovaliva*. Odesa: Maiak. 632 s. S. 614–616 [in Ukrainian].
9. Kremin T., Starovoit L. (2020) Ukrainiska Atlantyda Dmytra Kremenia: dyskurs tvorchoosti [Ukrainian Atlantis by Dmytro Kremin: creative discourse] / Taras Kremin, Liudmyla Starovoit. Mykolaiv: Ilion. 328 s. [in Ukrainian].
10. Richnyi zvit pro stan dotrymanna Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi» u 2022 rotsi (2022) [Annual report on the status of compliance with the Law of Ukraine “On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language” in 2022] (avt. kol.: Kremin T. ta in.). 299 s. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/richnyi-publichnyi-zvit-za-2022-rik> (data zvernennia: 30.03.2026). [in Ukrainian].

ARTISTIC INTERPRETATION OF THE PROBLEMS OF LINGUISTIC ENSLAVEMENT AND THE ASSERTION OF THE UKRAINIAN WORD IN THE JOURNALISM OF DMYTRO KREMIN

Abstract. In the creative work of the Ukrainian writer Dmytro Kremin, the themes of spirituality, rebirth, and culture emerge as a sacred code for the survival and affirmation of the Ukrainian nation. After graduating from the Ukrainian department of the Faculty of Philology at Uzhhorod State University (1975), Kremin – already a popular Transcarpathian poet, artist, and author of modernist ‘poem-symphonies’ such as *Adam’s Horses*, *Gerstein’s Memorandum*, *The Garden*, *Paranoid Zone A*, and

Opryshky at the Expo (which were intended for the 1974 collection *The Dance of the Wandering Fire by Karpaty Publishing*) – managed to redefine the role of the artist in a society enslaved by dictatorship. He succeeded in decolonizing the consciousness of a creative generation and establishing Ukrainian as a language of high culture and intellectual resistance amidst total repression, Russification policies, propaganda, systemic linguistic discrimination and linguicide, and the administrative encouragement of socio-cultural marginality.

This civic resistance took on a new quality after the Ukrainian philologist was sent, via the so-called ‘mandatory placement’ system, to the steppe town of Kazanka in the Mykolaiv region. There, he initially worked as a teacher of Ukrainian language and literature at secondary school No. 2, and later as a journalist for the region’s leading publications.

His journalism of the 1970s-2000s on issues of spirituality, culture, and art is more than just an organic extension of his poetic voice with its ‘chronicled historiosophy’ (as noted by Yu. Kovaliv). It was a genuine breath of fresh air in the Russified corners of Ukraine, where a spirit of ‘voluntary janissarism’ prevailed – from kindergartens and schools to public spaces and family communication. Among the most notable publications of the late 1980s and early 2000s are his essays *The Mystery of the Sarcophagus* (1988), *Cossack Mamay in the Constellation of the Mankurt* (1990), *Where is the Eagle Carrying the Dolphin?* (1992), *A Trident Against the Two-Headed Sparrow* (1996), and *Planet Under the Willow* (2004). Special attention is given to the writer’s Shevchenko Prize speech (1999). Thus, the relevance of this study lies in conceptualizing the issues of linguistic enslavement and the affirmation of the Ukrainian word in the journalism of Dmytro Kremin.

Keywords: state language policy, decolonization, russification, linguisticism, linguicide, linguocultural marginality.

© Кремінь Т., 2026 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.04.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.05.2026

Дата публікації: 31.05.2026

Тарас Кремінь – кандидат філологічних наук, професор кафедри української мови, літератури та методики їх навчання Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, Миколаїв, Україна; kremintaras@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-3368-5929>

Taras Kremin – PhD in Philology, Professor at the Department of Ukrainian Language, Literature, and Methods of Their Teaching, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine; kremintaras@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-3368-5929>